

Anna Równy

(Mazowieckie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli)

Dokształcanie i doskonalenie nauczycieli w zakresie edukacji filmowej w Polsce (okres 2010–2015)

W artykule postaram się prześledzić, jak funkcjonuje system dokształcania i doskonalenia nauczycieli w zakresie edukacji filmowej w Polsce oraz jak może przebiegać proces samokształcenia w tej dziedzinie. Opiszę najbardziej znane formy doskonalenia w zakresie edukacji filmowej, kierując się przede wszystkim ich cyklicznością i zasięgiem ogólnopolskim. W zakończeniu sformułuję wnioski i przedstawię perspektywy działań związanych z doskonaleniem nauczycieli w zakresie edukacji filmowej.

Przedstawione rozważania oparte są na moich doświadczeniach zawodowych w przedmiocie edukacji filmowej. Od siedmiu lat jako edukator i trener edukacji filmowej współpracuję z instytucjami i organizacjami pozarządowymi, które zajmują się edukacją filmową. Dodatkowo czternaście lat pracy nauczycielki języka polskiego i wiedzy o kulturze pozwoliło mi poznać i przeanalizować różne formy doskonalenia proponowane nauczycielom.

Edukacja filmowa w podstawie programowej kształcenia ogólnego

Edukacja filmowa jest od kilkudziesięciu lat nieodłącznym elementem szeroko pojętej edukacji humanistycznej. Dzięki wypracowanym metodom badawczym i bazie dydaktycznej, opuszczający mury uniwersytetów absolwenci, przyszli nauczyciele, mają możliwość realizowania elementów edukacji audiowizualnej w polskich szkołach.

Metodyka edukacji filmowej rozwija się od wielu lat (na początku szczególnie wiele zawdzięczając Bolesławowi Lewickiemu¹), z dużym przyspieszeniem w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku, którego efektem były prace badawcze: Henryka Depty, Janusza

¹ Bolesław W. Lewicki, *Teoretyczne podstawy i założenia wiedzy o filmie w szkole*, [w:] *Edukacja filmowa w szkole podstawowej i średniej*, red. Janina Koblewska, Maria Butkiewicz, Warszawa 1985, s. 11–36.

Plisieckiego, Janiny Koblewskiej, Anny Marzec, Eweliny Nurczyńskiej-Fidelskiej i wielu innych pracowników naukowych polskich uniwersytetów. W latach dziewięćdziesiątych również ciekawe propozycje dydaktyczne pojawiły się na Uniwersytecie Jagiellońskim (Witold Bobiński, *Idę do kina, czyli co każdy kinoman wiedzieć powinien*, Kraków 1994) i Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu (Marek Hendrykowski, *Poloniści o filmie*, pod red. Marka Hendrykowskiego, Poznań 1996).

W latach 1986–1990 w Łodzi przeprowadzono badania w ramach zadania „Film w systemie szkolnym”, które były częścią tzw. problemu węzłowego „Polska kultura narodowa, jej tendencje rozwojowe i percepcja”. Na czele zespołu badawczego stanęła wówczas Ewelina Nurczyńska-Fidelska, która w opracowaniu *Edukacja filmowa na tle kultury literackiej*² określiła ogólną koncepcję edukacji filmowej w szkole, jej konteksty i metodyczne aspekty nauczania o filmie. W książce *Film w szkolnej edukacji humanistycznej*³ edukacja filmowa została zdefiniowana jako „pewien proces, czyli system czynności, system powiązanych ze sobą oddziaływań wychowawczych oraz przekazywania określonej wiedzy i kształtowania umiejętności. Proces ten winien się dokonywać nie w trybie realizowania prostego schematu komunikacji przebiegającej od nadawcy do odbiorcy, lecz na drodze świadomie kształtowanych interakcji”⁴. Istotną rolę w powyższym procesie odgrywa nauczyciel, który powinien posiadać określoną wiedzę, doświadczenia i umiejętności. Opracowana wcześniej przez Henryka Deptę koncepcja „nauczania przez film i nauczania do filmu” została rozszerzona przez Ewelinę Nurczyńską-Fidelską o następujące cele edukacji filmowej:

1. Kształcenie umiejętności pogłębionego odbioru i wartościowania tekstów (dzieł) filmowych pod względem ideowym, etycznym i estetycznym.
2. Kształcenie świadomości reguł kodu, za pomocą którego komunikat audiowizualny dociera do odbiorcy.
3. Kształcenie świadomości miejsca i funkcji filmu w kulturze współczesnej w kontekście sztuk innych, zwłaszcza literackiej, oraz innych środków masowego komunikowania.
4. Kształcenie postaw selektywnych i wartościujących⁵.

Nurt wiedzy o filmie stał się jedną ze składowych nauczania języka polskiego i zawierał treści dotyczące nie tylko sztuki filmowej, ale również zagadnień związanych z telewizją i środkami masowego przekazu.

² Ewelina Nurczyńska-Fidelska, *Edukacja filmowa na tle kultury literackiej*, Łódź 1989.

³ Ewelina Nurczyńska-Fidelska, Barbara Parniewska, Ewa Popiel-Popiołek, Halina Ulińska, *Film w szkolnej edukacji humanistycznej*, Warszawa 1993.

⁴ *Ibidem*, s. 13.

⁵ *Ibidem*, s. 16.

Zrezygnowano jednak z wiedzy historycznofilmowej, kładąc szczególny nacisk na umiejętności interpretacji i znajomości języka filmu⁶.

Wypracowane wówczas metody pracy z filmem koncentrowały się na ludycznej, wychowawczej i edukacyjnej roli filmu, zwracając również uwagę na dialog filmu z innymi dziedzinami sztuk, a także z literaturą⁷.

Aktualnie obowiązująca podstawa programowa z 2008 roku ze zmianami dotyczącymi szkół podstawowych z 2014 roku⁸ wprowadza konkretne treści dotyczące edukacji filmowej. Odwołam się tutaj przede wszystkim do języka polskiego, któremu przypada duża rola w przygotowaniu do odbioru dzieła filmowego. Konkretne treści i umiejętności dotyczące edukacji filmowej rozwijane są stopniowo, zaczynając od II etapu kształcenia (klasy IV–VI szkoły podstawowej), przez etap III (gimnazjum), na IV etapie kończąc (szkoła ponadgimnazjalna). Uczeń szkoły podstawowej na lekcjach języka polskiego poznaje cechy charakterystyczne przekazów audiowizualnych i ich tworzywa, ogląda filmy, przedstawienia teatralne i wybrane programy telewizyjne. Na poziomie gimnazjum młodzież kształci umiejętności analizy i interpretacji dzieła filmowego, wpisując je w odpowiednie konteksty, znajduje nawiązania do tradycyjnych wątków literackich i kulturowych oraz wskazuje przykłady mieszania gatunków. W szkole ponadgimnazjalnej, w której uczniowie znają już specyfikę poszczególnych dziedzin sztuki i mediów oraz potrafią analizować i interpretować teksty kultury, podstawa programowa z języka polskiego wyszczególnia znajomość wybranych filmów cenionych polskich reżyserów, takich jak na przykład Krzysztof Kieślowski, Andrzej Munk, Andrzej Wajda, Krzysztof Zanussi (poziom podstawowy) i reprezentujących kinematografie światowe, takich jak na przykład Ingmar Bergman, Charles Chaplin, Federico Fellini, Akira Kurosawa, Andriej Tarkowski, Orson Welles (poziom rozszerzony)⁹.

Film jest narzędziem, który uatrakcyjni pracę i będzie wartościową pomocą dydaktyczną na lekcjach historii, wiedzy o społeczeństwie, etyki i wychowania do życia w rodzinie. Nawet jeśli nie znajdziemy w podstawie programowej zapisów wprost dotyczących edukacji filmowej, to pamiętajmy, że znalezienie filmów odnoszących się do zagadnień danego przedmiotu nie stanowi dużego problemu. Film na tych zajęciach będzie zatem kontekstem do omawiania tematów związanych z poszczególnymi

⁶ Program szkoły podstawowej. Język polski (klasy IV–VIII), 1985, i Program liceum ogólnokształcącego oraz liceum zawodowego i technikum. Język polski, Warszawa 1985.

⁷ Janusz Plisiecki, *Metodyka pracy z filmem wśród dzieci i młodzieży*, Warszawa 1993.

⁸ Źródło: <https://men.gov.pl/wp-content/uploads/2014/08/> (dostęp: 20 maja 2016).

⁹ Anna Równy, *Jak rozwija się edukacja filmowa w Polsce*, dostępny przez: http://www.sfp.org.pl/baza_wiedzy,297,18539,1,1,Jak-rozwija-sie-edukacja-filmowa-w-Polsce-Raport.html (dostęp: 31 marca 2015).

dziedzinami nauki, różnymi tematami i zagadnieniami. Inaczej sytuacja będzie wyglądać na lekcjach plastyki, sztuki i wiedzy o kulturze, gdzie film może stać się podmiotem rozważań, można poświęcić mu całą lekcję, doskonaląc umiejętności analizy i interpretacji dzieła filmowego.

Jak słusznie zauważa Danuta Górecka: „obowiązująca podstawa programowa wyznacza edukacji filmowej konkretne miejsce i stwarza przestrzeń do jej aktywnego praktykowania, a zapisy znajdujące się w treściach nauczania – uczenia się wielu przedmiotów zobowiązują nauczycieli do wykorzystywania w toku kształcenia różnorodnych materiałów filmowych”¹⁰.

Dokształcanie i doskonalenie zawodowe w zakresie edukacji filmowej

Zmieniający się świat, rozwój nauk i nowoczesnych technologii wymagają ciągły rozwój człowieka, a także wpływają na motywacje doskonalenia zawodowego. Sytuacja dotyczy również nauczycieli, którzy współodpowiedzialni są za wprowadzanie dzieci i młodzieży w świat wiedzy, kształtowanie umiejętności funkcjonowania we współczesnym świecie oraz korzystanie z dóbr kultury, technologii i dorobku poprzednich epok. Nauczyciel XXI wieku to mentor i przewodnik, zaznajamiający uczniów z rzeczywistością społeczną i technologiczną.

Zbyt rzadko aktualizowane programy akademickie i nauczycielska rutyna powodują, że bez zorganizowanych form doskonalenia oraz samokształcenia nauczyciel nie jest w stanie odpowiadać na oczekiwania uczniów i wymogi, jakie stawia przed nim system edukacji. Stąd rozpoznawana przez samych nauczycieli konieczność zdobywania dodatkowej wiedzy z zakresu edukacji filmowej.

Dokształcanie to działania związane z uzupełnianiem posiadanego wykształcenia. Według Elżbiety Sałaty, dokształcanie „często realizowane jest równoległe z pracą zawodową w celu zdobycia kwalifikacji niezbędnych do wykonywania zawodu”¹¹. Pojęciem pokrewnym jest doskonalenie zawodowe, które Jolanta Szempruch definiuje jako „podnoszenie

¹⁰ Danuta Górecka, *Film jako narzędzie realizacji wymagań podstawy programowej kształcenia ogólnego*, [w:] *Edukacja filmowa na zajęciach szkolnych i pozaszkolnych. Poradnik dla dyrektorów placówek oświatowych, wychowawców, edukatorów filmowych*, red. Danuta Górecka, Dorota Gołębiowska, Warszawa 2014, s. 3.

¹¹ Elżbieta Sałata, *Motywy dokształcania i doskonalenia oraz samokształcenia nauczycieli*, [w:] *Współczesne problemy pedeutologii i edukacji*, red. Elżbieta Sałata, Stanisław Ośko, Ramdom 2007, s. 208.

kwalfikacji pracowniczych niezbędnych do spełniania zadań zawodowych w sytuacji zwiększenia wymagań związanych z rozwojem, wzbogaceniem zadań zawodowych i modernizacją warunków pracy”¹². Autorka podkreśla, że jest to kontynuacja kształcenia i doskonalenia nauczycieli oraz uczestnictwo w procesie kształcenia ustawicznego.

Istotną rolę w doskonaleniu kompetencji i wiedzy nauczycieli ma także proces samokształcenia. Wincenty Okoń w *Nowym słowniku pedagogicznym* definiuje samokształcenie jako „osiąganie wykształcenia przez działalność, której cele, treści i warunki ustala sam podmiot”¹³. Samokształcenie jest procesem wynikającym z samoświadomości nauczyciela i potrzeby rozwoju warsztatu pracy. Potrzebna jest tu także działalność badawcza nauczyciela, sprowadzająca się również do działań związanych ze świadomym, zorganizowanym formalnie lub nieformalnie doskonaleniem warsztatu pracy. W przypadku edukacji filmowej, która nie jest przedmiotem akademickim dla studiujących przyszłych nauczycieli, proces samokształcenia wydaje się niezwykle istotny.

Rodzajem form doskonalenia są WDN-y, czyli wewnątrzszkolne doskonalenie nauczycieli i doradztwo metodyczne, które w Polsce organizowane jest w publicznych i niepublicznych ośrodkach doskonalenia nauczycieli. Pierwsze z nich odbywają się w szkołach między członkami rady pedagogicznej, akcentując tym samym wyższość zespołowego uczenia się nad indywidualnym. Doradcy metodyczni i nauczyciele konsultanci prowadzą warsztaty, zajęcia otwarte, indywidualne konsultacje i inne formy doskonalenia, które przyczyniają się do bezpośredniego wspomagania prac dydaktyczno-wychowawczych nauczycieli.

Od 2004 roku znaczącą rolę w procesie dokształcania i doskonalenia nauczycieli w Polsce odgrywa Europejski Fundusz Społeczny, który gwarantuje nauczycielom bezpłatne formy rozwoju zawodowego. Jak dowodzą liczne badania, wpływa to bezpośrednio na zwiększenie kompetencji kluczowych nauczycieli, a tym samym przekłada się na podniesienie jakości kształcenia w naszym kraju¹⁴. Nauczyciele, korzystając z funduszy unijnych, mają możliwość rozwoju warsztatu pracy, inspirując się często doświadczeniami ich kolegów z innych krajów europejskich.

Prym w doskonaleniu zawodowym nauczycieli w zakresie edukacji filmowej wiecie Polski Instytut Sztuki Filmowej, który w 2009 roku wyposażył szkoły gimnazjalne i ponadgimnazjalne w pakiet 120 filmów

¹² Joanna Szempruch, *Pedeutologia. Studium teoretyczno-pragmatyczne*, Kraków 2013, s. 161–162.

¹³ Wincenty Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2004, s. 362.

¹⁴ Michał Olszewski, *Doskonalenie zawodowe nauczycieli w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego*, [w:] *Problemy dokształcania i doskonalenia zawodowego nauczycieli*, red. Elżbieta Sałata, Radom 2009, s. 225–229.

o nazwie FilMOTEKA Szkolna, reprezentujących dzieła polskiej kinematografii, zawierający również obudowę metodyczną (scenariusze lekcji, komentarze filmoznawców i twórców filmowych). Na stronie internetowej www.filmotekaszkolna.pl oprócz wyżej wymienionych materiałów w roku 2013 roku zostały zamieszczone filmy do oglądania *online* dla nauczycieli i uczniów. Do filmów z I pakietu dodano tytuły, tworzące tzw. pakiet II, rozszerzając listę i wzbogacając ją również o filmy polskie powstałe w XXI wieku. Wśród filmów znajdują się fabuły, dokumenty i animacje¹⁵.

Projekt FilMOTEKA Szkolna został rozbudowany o trzymiesięczne kursy *online* dla nauczycieli i uczniów FilMOTEKA Szkolna. Akcja! i internetowy kurs polskiej kinematografii połączony z zajęciami warsztatowymi FilMOTEKA Szkolna. Akademia, organizowany i koordynowany przez Warszawską Szkołę Filmową. W celu umożliwienia szkołom organizacji warsztatów i konferencji związanych z edukacją filmową Centrum Edukacji Obywatelskiej i Polski Instytut Sztuki Filmowej przeszkoliły 15 trenerów z całej Polski¹⁶ którzy w ramach oferty szkoleniowej CEO¹⁷ prowadzą spotkania z doradcami i konsultantami metodycznymi oraz nauczycielami. Współpraca obu instytucji zaowocowała również stworzeniem sieci regionalnych Liderów FilMOTEKI Szkolnej, których zadaniem jest kontakt ze szkołami w regionie, pomoc nauczycielom w realizacji założeń edukacji filmowej, organizowanie spotkań (warsztaty, konferencje), promujących projekt FilMOTEKA Szkolna. W marcu 2014 r. w Liceum Ogólnokształcącym im. I Dywizji Kościuszkowskiej w Piasecznie otwarto pierwszą Pracownię FilMOTEKI Szkolnej, a w ciągu roku i w następnym w szkołach publicznych na terenie Polski powstało kolejnych 16, po jednej w każdym województwie, a dwie na Lubelszczyźnie (Krasnystaw i Janów Lubelski). Pracownie mają na celu stworzenie możliwości oglądania filmów z pakietu FilMOTEKI Szkolnej w doskonałej jakości zbliżonej do kinowej, stać się miejscem zajęć nie tylko dla uczniów, ale również nauczycieli z różnych okolicznych szkół. W lutym 2016 roku PISF, w ramach rozwoju projektu FilMOTEKA Szkolna, powołał do współpracy grupę filmoznawców, którzy mają wspierać pracę Liderów FilMOTEKI Szkolnej swoją wiedzą na temat teorii i historii kina. Pomoże to Liderom stworzyć i udoskonalić sieć współpracujących z nimi nauczycieli, którzy staną się lokalnymi ekspertami w dziedzinie

¹⁵ Pod adresem: <http://www.ceo.org.pl/pl/filmotekaszkolna/news/publikacja-filmoteka-szkolna-materialy-edukacyjne> dostępne są publikacje „FilMOTEKA Szkolna. Materiały edukacyjne” (cz. I i II) wydane przez Centrum Edukacji Obywatelskiej, partnera wykonawczego.

¹⁶ <http://www.ceo.org.pl/pl/filmotekaszkolna/news/prowadzacy> (dostęp: 12 maja 2016).

¹⁷ <http://www.ceo.org.pl/pl/filmotekaszkolna/news/poznaj-nasze-szkolenia> (dostęp: 12 maja 2016).

edukacji filmowej w szkole. Idea sieciowania ma bezpośrednie przełożenie na poszerzenie grupy odbiorców projektu, a także przyczynia się do jego dalszego rozwoju, odpowiadając tym samym na bieżąco na potrzeby nauczycieli i ich uczniów.

Drugim ważnym ogólnopolskim programem edukacji filmowej w Polsce są Nowe Horyzonty Edukacji Filmowej. Od ponad 10 lat Stowarzyszenie Nowe Horyzonty organizuje przy festiwalu T-Mobile Nowe Horyzonty we Wrocławiu warsztaty praktyczne dla nauczycieli – Letnia Akademia Nowe Horyzonty, w czasie których słuchacze mogą poznać tajniki warsztatu filmowca, samodzielnie realizując film: fabularny, dokumentalny lub animowany. W ostatnich latach dodano również warsztaty z pracy z aktorem i montaż *found footage*. Zajęcia warsztatowe wsparte są wykładami z udziałem filmoznawców na temat najnowszych zjawisk w kinematografii i spotkaniami z ludźmi kina.

NHEF realizuje również między innymi projekt *Wychowanie w kinie* – cykl warsztatów dla nauczycieli wszystkich poziomów nauczania: przedszkoli, szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. W programie znajdują się filmowe spotkania psychologiczno-wychowawcze odbywające się raz w miesiącu, poświęcone możliwościom, jakie daje film w pracy nad konkretnymi zagadnieniami wychowawczymi z klasą lub z dzieckiem. Na spotkania składają się projekcje, wykłady zaproszonych ekspertów oraz dyskusje i warsztaty w grupach. Projekt realizowany jest od listopada do kwietnia każdego roku szkolnego.

Akademia Nowe Horyzonty to zaawansowany kurs praktyki filmowej, który Stowarzyszenie realizuje już od 4 lat. W poprzednich edycjach projekt kierowany był do nauczycieli z całej Polski. Od roku szkolnego 2015/2016 zaproszono do udziału w akademii także edukatorów i animatorów kultury, uczniów i studentów oraz wszystkie inne osoby, które realizują projekty edukacyjne, społeczne i artystyczne. Dało to nauczycielom możliwość integracji ze środowiskiem pozaszkolnym, doskonalenia swoich kompetencji społecznych i okazję do nawiązania współpracy z pracownikami instytucji kultury. Program Akademii nastawiony jest na zdobycie praktycznych umiejętności związanych z tworzeniem filmu, na każdym etapie jego realizacji – od scenariusza, poprzez reżyserię, pracę z aktorem i zdjęcia, aż do montażu. Wzbogacają go zajęcia z prawa autorskiego i licencji Creative Commons, korzystania z archiwaliów oraz wykorzystywania umiejętności filmowych w indywidualnej pracy uczestników kursu.

Ważną instytucją na mapie inicjatyw w interesującym mnie zakresie jest Centralny Gabinet Edukacji Filmowej w Łodzi, który przy wsparciu Filмотeki Narodowej i Stowarzyszenia „Venae Artis” zajmuje się redagowaniem strony internetowej Edukacja Filmowa, która oprócz scenariuszy

lekcji z filmem na wszystkie poziomy kształcenia, zawiera opisy i analizy filmów przydatnych do wykorzystania w szkole, artykuły dotyczące metodyki nauczania o filmie, przykłady dobrych praktyk. CGEF organizuje co roku Konferencje Filmoznawcze w Radziejowicach (wcześniej w Borkach nad Zalewem Sulejowskim), w trakcie których nauczyciele, edukatorzy i animatorzy kultury mają możliwość pogłębienia swojej wiedzy z zakresu filmoznawstwa i metodyki edukacji filmowej¹⁸.

Gabinet powstał z inicjatywy Bolesława Lewickiego i Eweliny Nurczyńskiej-Fidelskiej w roku 1985. Kierująca nim Ewa Kanownik inicjuje współpracę z placówkami doskonalenia nauczycieli w Łodzi, PWSFTviT, ale także ze szkołami w Łodzi i w Polsce, oferując nie tylko warsztaty oraz seminaria stacjonarne, ale również liczne konkursy i turnieje, na przykład „Dwa srebrne ekrany” i „Filmowe pojedynki”. Rok 2015 zaowocował także w dwa ważne wydarzenia współkoordynowane przez Gabinet: premierę gry internetowej *Mój pierwszy film*, zrealizowanej przez Sławomira Kalwinka, i publikację na portalu Edukacja filmowa podręcznika do pracy z filmem z dziećmi w wieku 9–12 lat, autorstwa Jadwigi Mostowskiej *Elementarz młodego kinomana* (podręcznik udostępniony jest na wolnych licencjach). Wymienione pomoce dydaktyczne stanowią wartościowy materiał do samokształcenia i doskonalenia nauczycieli.

Doskonalenie nauczycieli w zakresie edukacji filmowej przybrało również formę studiów podyplomowych o charakterze stacjonarnym. W lutym 2013 roku Warszawska Szkoła Filmowa, dzięki dofinansowaniu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, uruchomiła dla nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych bezpłatne studia podyplomowe stART! Głównym celem było przygotowanie kadry pedagogicznej do aktywnego działania w zakresie edukacji filmowej jako integralnej części szkolnego kształcenia i wychowania młodych ludzi. Studia miały zapewnić nauczycielom profesjonalną wiedzę i praktyczne umiejętności związane z realizacją utworu filmowego i spektaklu teatralnego, a także stać się źródłem inspiracji niezbędnej do animowania wydarzeń kulturalnych oraz pobudzania młodych ludzi do działania. Wśród wykładowców znaleźli się między innymi Krzysztof Zanussi, Maciej Ślesicki i Andrzej Kołodyński. Studia zakończyły się w grudniu 2013 roku prezentacją projektów filmowych zrealizowanych przez nauczycieli wraz ze swoimi uczniami. Niestety, z powodu braku dofinansowania Warszawska Szkoła Filmowa nie uruchomiła jak dotąd kolejnych edycji.

Podyplomowe studia filmoznawcze, skierowane między innymi do nauczycieli, udało się w październiku 2015 roku uruchomić na Uniwersytecie

¹⁸ Ewa Ciszewska, *Jeszcze nie przełom. Łódzkie tradycje edukacji filmowej*, „Kino” 2016, nr 3, s. 54–55.

SWPS. Projekt *Nowe filmoznawstwo* łączy wiedzę teoretyczną z kształtowaniem umiejętności jej wykorzystania w praktyce. Obok przedmiotów teoretycznych i historycznych wykładanych przez specjalistów, w programie znajduje się wiele kursów o charakterze warsztatowym, prowadzonych przez twórców, krytyków, pracowników organizacji i instytucji związanych z działalnością kinową. Przymiotnik „nowe” w nazwie zobowiązuje ponadto do rozszerzenia programu studiów o konteksty funkcjonowania kina w obecnej przestrzeni społeczno-kulturowej, a także wykłady dotyczące kina najnowszego. Jak można przeczytać na stronie uczelni: „studia, zachowując standardy specjalistycznej filmoznawczej oferty, zawierają jednocześnie elementy interdyscyplinarności, ponieważ istotnym składnikiem wybranych kursów są konteksty antropologii, psychologii czy prawa”. Uniwersytet SWPS zapewnia, że absolwenci będą nie tylko przygotowani do umiejętnego czytania tekstów filmowych, ale również do praktycznych działań związanych z edukacją filmową. Studia są odpłatne. Planowane są kolejne edycje.

To oczywiście wybrane propozycje spośród wielu. Na uwagę zasługuje fakt, że współczesna edukacja filmowa koncentruje się również na samodzielnym tworzeniu filmów przez nauczycieli i uczniów. Niewątpliwie pozwala to na głębsze rozumienie języka filmu, uatrakcyjnia proces dydaktyczny, a także wyzwala kreatywność i pobudza wyobraźnię. Szkolne produkcje filmowe okazują się niezwykle przydatne przy realizacji tzw. projektu szkolnego (na poziomie szkoły gimnazjalnej obowiązkowego). Opisane przeze mnie formy kształcenia są formami w większości bezpłatnymi, dostępnymi dla wszystkich nauczycieli. Przeważająca liczba szkoleń, warsztatów i konferencji odbywa się w Warszawie, inaczej jest z inicjatywami wynikających z działalności regionalnych Liderów Filмотeki Szkolnej, odpowiedzialnych za dystrybucję wiedzy na terenie wszystkich województw.

Samokształcenie nauczycieli w zakresie edukacji filmowej – zasoby internetowe

Wspominałam wcześniej o ważnej roli Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej w doskonaleniu zawodowym nauczycieli. Dział Upowszechniania Kultury Filmowej i Promocji koordynuje wszelkie działania z zakresu edukacji filmowej formalnej i nieformalnej, w tym również sprawuje opiekę nad stroną internetową Filмотeki Szkolnej. Na profilu Filмотeki na portalu społecznościowym Facebook publikowane są informacje dotyczące szkoleń, warsztatów, konferencji dla nauczycieli i uczniów. W 2015 roku PISF we współpracy z Uniwersytetem Warszawskim przygotował bezpłatne

kursy internetowe dla nauczycieli, doskonalące umiejętności z zakresu edukacji filmowej. Na platformie UW można po otwarciu konta i zalogowaniu się wziąć udział w trzech kursach: „Film jako opowieść. Lektura tekstu filmowego”, „Metodyka nauczania o filmie” i „Kurs Reporterski Studia FilMOTEKI Szkolnej”. Pierwszy z nich koncentruje się na postrzeganiu filmu jako opowieści. Uczy, w jaki sposób oglądać filmy. Wprowadza pojęcia z zakresu języka i formy filmu i skupia się przede wszystkim na narracji filmowej. Z kolei kurs „Metodyka nauczania o filmie” skierowany jest do studentów specjalizacji nauczycielskich, nauczycieli oraz wszystkich osób zainteresowanych sztuką filmową oraz wykorzystaniem filmu w praktyce dydaktycznej. Podstawowym celem kursu jest rozwijanie umiejętności analizy i interpretacji filmów wraz z przekazaniem praktycznych umiejętności pracy z filmem w środowisku szkolnym. Użytkownicy zapoznają się z wybranymi teoriami filmu, poznają rodzaje filmowe, a także mają okazję bliżej przyjrzeć się kinematografii polskiej oraz światowej. Natomiast „Kurs Reporterski Studia FilMOTEKI Szkolnej” skierowany jest do młodzieży interesującej się dziennikarstwem, realizującej własne materiały filmowe (relacje z wydarzeń szkolnych, festiwali filmowych itd.), a także nauczycieli planujących rozpoczęcie takiej pracy ze swoimi uczniami oraz wszystkich zainteresowanych. Zawiera zatem treści z pogranicza edukacji medialnej i edukacji filmowej. Użytkownicy mogą dowiedzieć się, między innymi: jak wygląda praca redakcji newsowej, jak napisać dobry tekst, w jaki sposób poprawnie nagrać dźwięk i obraz oraz jak dobrze wypaść przed kamerą. Kolejne moduły kursu zostały opatrzone odpowiednimi przykładami graficznymi lub wideo, quizami oraz ćwiczeniami do samodzielnego wykonania.

Portal internetowy Edukacja Filmowa tworzony był w ramach programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Wiele materiałów, które wzbogaciły jego zawartość, powstało w ramach kolejnego programu MKiDN „Edukacja kulturalna” w trakcie trwania zadania „Między nami autorami – www.edukacjafilmowa.pl”. Podczas projektu zatytułowanego *Filmowa mapa pokoleń*, prowadzonego w latach 2014–2015, zostały stworzone kolejne teksty i narzędzia edukacyjne. Należą do nich: pierwsza w kraju niekomercyjna gra komputerowa *Mój pierwszy film* i internetowa aplikacja „Filmowa mapa Polski”. Głównym celem strony jest dostarczenie wiedzy filmoznawczej i informacji na temat najnowszych tendencji edukacyjnych, a także integracja działań przedstawicieli różnych środowisk zaangażowanych w edukację filmową. Strona ma posłużyć także wymianie doświadczeń i potrzeb edukacyjnych. Na portalu znajdują się nowatorskie materiały do wykorzystania we wszelkich działaniach związanych z edukacją filmową, między innymi: analizy warsztatowe i wychowawcze, omówienia filmów (zawierają one: związki z podstawą

programową, tropy interpretacyjne, opis motywów odsyłających do innych tekstów kultury), scenariusze lekcji filmowych do wykorzystania na różnych przedmiotach nauczania. Zawierają wskazówki, jak od strony treściowej i formalnej wykorzystać film w działaniach edukacyjnych. Warto zwrócić uwagę na fakt, że opisany portal posiada bazę dydaktyczną dla nauczycieli wszystkich poziomów kształcenia, od nauczania wczesnoszkolnego do zajęć pozalekcyjnych z najstarszymi grupami uczniów.

Zagadnienia dotyczące edukacji filmowej realizowane są również w ramach ogólnopolskiej kampanii społecznej Legalna Kultura. W materiałach udostępnionych na stronie internetowej w zakładce *Strefa Nauczyciela* szczególną uwagę poświęca się pracy z legalnymi źródłami edukacyjnymi w Internecie i poszanowaniu praw autorskich. Nauczyciele znajdą tam między innymi pakiet scenariuszy lekcji poświęcony pracy z filmem *Sugar Man* i cykl lekcji poświęcony filmom Stanleya Kubricka. Wszystkie opublikowane scenariusze lekcji podzielone są na dwa etapy kształcenia: gimnazjum i szkołę ponadgimnazjalną. W 2015 roku Legalna Kultura zrealizowała projekt *Otwarte drzwi do kultury*, którego efektem są m.in. są materiały dydaktyczne dla nauczycieli do pracy z wybranymi filmami, udostępnione na wolnych licencjach¹⁹.

Wsparcie w zakresie edukacji filmowej daje nauczycielom także Narodowy Instytut Audiowizualny, który udostępnia online bibliotekę multimedialną NINATEKA <http://ninateka.pl>, zawierającą ponad 6 tys. filmów i audycji o kulturze, poszerzoną o 21 scenariuszy lekcji i zeszyty ćwiczeń – NINATEKA EDU. Materiały dydaktyczne zostały opracowane przez doświadczonych nauczycieli praktyków, są zgodne z obowiązującą podstawą programową i dostosowane do realiów szkolnych. NInA wspólnie z Nowymi Horyzontami stworzyła również internetowy pakiet lekcji filmowych Ekran 2.0 dostępny na stronach internetowych obu partnerów. To pakiet skierowany do nauczycieli gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych. Tworzą go scenariusze lekcji uzupełnione o multimedialne prezentacje i fragmenty filmów. Obejmuje on zagadnienia z zakresu struktury i narracji filmowej, języka filmowego, reklamy, zniekształceń rzeczywistości w filmie czy pojęcia audiowizualności. Tematy lekcji omawiają między innymi poszczególne gatunki filmowe, elementy składowe filmu (scenariusz, montaż, produkcję, kostiumy, muzykę), możliwości wykorzystania Internetu, tworzenie animacji, charakterystykę gier i teledysków. Program może stanowić uzupełnienie lekcji z języka polskiego, wiedzy o kulturze, wiedzy o społeczeństwie, godziny wychowawczej lub spotkań w ramach koła zainteresowań. Scenariusze lekcji zostały przygotowane

¹⁹ Źródło: <http://otwartedrzwidokultury.pl/index.php/strefa-edukacji/scenariusze-i-materialy/> (dostęp: 20 maja 2016).

przez nauczycieli gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, którzy są jednocześnie ekspertami w dziedzinie filmu oraz edukacji filmowej. Każdy scenariusz lekcji uzupełniony jest o multimedialną prezentację, a każde szczegółowo opisane zagadnienie wspierane jest fragmentem filmu. Scenariusze zawierają materiały dodatkowe: schematy, wykresy, zdjęcia, reprodukcje malarskie, informacje o filmach, do których się odwołują. Materiały zawarte w całym pakiecie odpowiadają podstawie programowej. Pakiet EKРАН 2.0 prezentuje blisko 30 scenariuszy lekcji filmowych, około 20 bloków tematycznych i ponad 120 fragmentów filmów. Instytut, który główne działania statutowe w zakresie działalności edukacyjnej koncentruje na edukacji medialnej, włącza w nie również film, traktując go jako tekst audiowizualny, którego umiejętność odpowiedniego odbioru i analizy przyczynia się do nabywania i doskonalenia kompetencji medialnych.

Wyzwania i perspektywy – podsumowanie

Edukacja filmowa wpisana jest w podstawę programową większości przedmiotów na wszystkich poziomach kształcenia. Jej założenia, stopniowo rozwijane na poszczególnych etapach edukacji dzieci i młodzieży, wiążą się nie tylko z przedmiotami szkolnymi zajmującymi się analizą i interpretacją dzieła filmowego (na przykład język polski, wiedza o kulturze), ale również innymi, gdzie film może stać się źródłem informacji o świecie, historii, innych państwach, narodach i kulturach. Film jako współczesny tekst kultury poprzez swój system znaków jest niezwykle popularny wśród uczniów, ponieważ odwołuje się do obrazu jako nośnika treści.

W 2015 roku film pojawił się wśród egzaminacyjnych zagadnień na część ustną matury z języka polskiego i traktowany jest jako tekst kultury na równi z literaturą i innymi dziedzinami sztuki. Jego ranga zatem rośnie, a potrzeba doskonalenia nauczycieli w zakresie teorii i historii kina jako dziedziny stale rozwijającej się, nie może być kwestionowana.

Od kilkunastu lat instytucje kultury, fundacje i stowarzyszenia realizują działania związane z doksztalcaniem i doskonaleniem nauczycieli w zakresie edukacji filmowej. Wynika to nie tylko z zapisów podstawy programowej, ale chociażby 10-letniej działalności Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej, który nie tylko ma w swoim statucie zadanie rozwijania edukacji filmowej w Polsce, ale również dofinansowywania innych podmiotów w takiej działalności. Niewątpliwym przełomem stało się uruchomienie w 2009 roku projektu Filmoteka Szkolna, do którego dostęp

otrzymały wszystkie szkoły gimnazjalne i ponadgimnazjalne w Polsce. Projekt przez lata zyskał wielką popularność i pokazał, że jest potrzeba działań związanych z tą dziedziną w polskich szkołach.

Jak słusznie zauważyła Danuta Górecka z LCDNiPK, „we wszystkich działaniach związanych z edukacją filmową ważną rolę odgrywa dyrektor. Mają one szansę na powodzenie, jeśli będzie on rozumiał rolę filmu w procesie kształcenia i wspierał innowacyjne rozwiązania metodyczne, jeśli swoim autorytetem uwydatni znaczenie działań podejmowanych przez nauczycieli”²⁰. O ważkiej roli dyrektora w tym procesie pamięta również Zarząd Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Kadry Kierowniczej Oświaty, poprzez włączenie do swoich ogólnopolskich kongresów stałego bloku poświęconego edukacji filmowej. Zarówno w 2014, jak i w 2015 roku w programie znalazły się spotkania z edukatorami filmowymi, nauczycielami praktykami, a także gośćmi reprezentującymi środowisko filmowe, na przykład z Krzysztofem Zanussim. Póki co jednak zainteresowanie tematem wśród dyrektorów nie jest duże. Gdzie szukać powodów tego zjawiska? Przede wszystkim w niewłaściwym traktowaniu tej dziedziny edukacji, braku świadomości potencjału wychowawczego i edukacyjnego filmu i obaw, czy edukacja filmowa w szkolnych placówkach będzie odpowiednio (patrz: profesjonalnie) realizowana. Istotnym elementem, który mogłyby pomóc przekonać dyrektorów szkół o korzyściach edukacyjnych i wychowawczych płynących z edukacji filmowej, jest konieczność wprowadzania projektów systemowych, priorytetów Kuratorium Oświaty związanych z edukacją filmową i wytycznych ze strony organu prowadzącego. Można założyć, że zaproponowane działania pomogłyby nauczycielom uzyskać zgodę na udział w projektach edukacji filmowej ze swoimi uczniami, gdyż argument związany z realizacją podstawy programowej i ograniczeniem wyjść uczniów ze szkoły, łatwiej byłoby podważyć. Tym samym dokształcanie i doskonalenie zawodowe nauczycieli w tym zakresie zyskałoby inną wagę i mogłoby stać się jednym z priorytetów budżetowych szkoły.

W badaniach przeprowadzonych w 2013 roku przez Instytut Badań Edukacyjnych dotyczących rozwoju zawodowego nauczycieli w Polsce ważnym czynnikiem uniemożliwiającym systematyczne i ciągłe doskonalenie okazują się zbyt wysokie koszty finansowe. Deklaruje je 60% nauczycieli szkół podstawowych, 53% z gimnazjów i 54% ze szkół ponadgimnazjalnych. Oprócz tego czynnika podaje się również brak odpowiedniej oferty szkoleniowej (szkoły podstawowe – 42%, gimnazja – 47%, szkoły ponadgimnazjalne – 49%), brak czasu z powodu obowiązków rodzinnych (odpowiednio 43%, 44%, 45%) i brak zachęty do udziału w doskonaleniu

²⁰ Danuta Górecka, *Film jako narzędzie...*, s. 4.

zawodowym ze strony dyrektora (39%, 39%, 45% nauczycieli)²¹. Można założyć, iż powyższe czynniki mają również wpływ na dziedzinę doskonalenia, której poświęciłam mój artykuł.

Wśród nauczycieli zaangażowanych w działania filmowe funkcjonują opinie, które dotyczą uczynienia z edukacji filmowej odrębnego przedmiotu (jak na przykład we Francji), bądź włączenia go w zakres obowiązkowego przedmiotu edukacja medialna (Wielka Brytania, Węgry), kończącego się obowiązkową maturą. Od kilkunastu lat toczą się rozmowy na ten temat w Ministerstwie Edukacji Narodowej i Ministerstwie Cyfryzacji z udziałem środowisk naukowych i praktyków zajmujących się działaniami w tym zakresie. Wszyscy jednogłośnie potwierdzają, że zgodnie z dyrektywami unijnymi, przyszli obywatele powinni być świadomymi odbiorcami przekazów medialnych i sprawnie radzić sobie w społeczeństwie opartym już nie na wiedzy, ale na informacji. Film, który wolę jednak traktować jako dziedzinę sztuki, ma wielką nośność i siłę oddziaływania, dlatego tak ważne jest przygotowanie uczniów do właściwego jego odbioru, a także do odróżniania kina rozrywkowego i komercyjnego od kina artystycznego, rozwijającego wiedzę o świecie i kształtującego kompetencje społeczne i emocjonalne.

Jerzy Stuhr, rekomendując jeden z programów edukacji filmowej, powiedział: „Widownią kina dzisiaj w Polsce jest młodzież. To jest ich forum informacji o świecie, o kondycji człowieka, wyborach moralnych. Muszą przyjść na to spotkanie z filmem przygotowani. Muszą się dowiedzieć i przeżyć, jak o tym świecie myśleli wielcy artyści kina. Muszą się nauczyć z ekranem dyskutować, a nie tylko przed nim wypoczywać”²². Cytat ten potwierdza wielką wagę problemu i konieczność pochylenia się nad zagadnieniem poprzez rozwijanie działań o charakterze systemowym.

²¹ *Polscy nauczyciele i dyrektorzy w Międzynarodowym Badaniu Nauczania i Uczenia się TALIS 2013*, red. Kamila Hernik, Warszawa 2015, s. 39–41.

²² Źródło: <http://www.nhef.pl/edukacja/arttykul.do?id=747> (dostęp: 20 maja 2016).